

Tradicija ir ideologija miesto visuomeninėje erdvėje kintančių sociokultūrinių sąlygų kontekste

Tomas Grunskis

I. Įvado vietoje

Tradicijos ir ideologijos pasireiškimų ir santykio mieste tema yra įdomi pati savaime ir patraukli daugeliui mokslo šakų. Tai problema, vienaip ar kitaip liečianti visą miesto plėtros klausimų spektrą, tiek utilitarinius - pragmatiškus, tiek ir estetinius – filosofinius jo aspektus. Tai daugiaplanis klausimas, kuris kaip atskiras tyrimo objektas iš urbanistikos mokslo pozicijų nėra iki galo išgvildentas. Iš vienos pusės urbanistikoje jis siejamas su kultūrinių vertybių išsaugojimu ir atstatymu. Iš kitos – su miesto istorija, kuri glaudžiai siejasi su socialiniais mokslais. Ir pagaliau tradicijos ir ideologijos problemos sąryšis su socialiniais filosofija ir kultūrologija lemia jos patekimą į miesto formavimo mokslo užrybius. Tai rodo sudėtingą ir painų šio klausimo diskursą, kuriam spręsti vienos mokslo šakos rėmų nepakanka. Juk kiekvienas estetiškos ideologijos laikotarpis suformuoja savo istorinį palikimą. O jo metu taikytų miesto formavimo koncepcijų rezultatai (ir kartais net atradimai) tam tikru metu laikyti tradicijų laužymu bei inovacija, ilgainiui tampa tradiciniais. Tokio permanentinio tradicijos kitimo pavyzdžių urbanistikos istorijoje yra labai daug. Tai Renesansinio miesto modeliai, ir Baroko laikotarpio visuomeninių erdvių formavimo patirtis ir naujovės, Klasicistiniai miesto visuomeninių erdvių sistemų kūrimo pavyzdžiai ir hausmanizacijos bei XIX amžiaus utilitarizmo miesto koncepcijos. Visus šiuos miesto raidos rezultatus šiandien priimame kaip tradicinius, kartais – kaip atskiras tradicijas. Jie jau yra urbanistinis paveldas, suformuotas tam tikros estetiškos ar socialinės ideologijos, kurio atsiradimo sąlygų ir raidos viena mokslo šaka paaiškinti negali. O tai reiškia, kad problemos ribos pereina į tarpdisciplinarinį teorinį diskursą.

Kitas svarbus tradicijos ir ideologijos santykio mieste aspektas yra tas, kad ši problema yra aktualiausia tiems kontekstams, kurių raidoje įvyko radikalių (kartais net brutalių) socialinės ideologijos poveikių. Tai visų pirma liečia Rytų Europos regiono, o kartu ir Lietuvos urbanistinę raidą XX amžiuje. Tokia „antitradicinė“ miesto raida, veikiama radikalių ir labai stiprios socialinės ideologijos paprastai yra pasmerkta grįžtamiesiems kaitos procesams. Ir kuo radikaliau miestas pasikeitė šiuo transformacijų laikotarpiu, tuo sunkesnis ir radikalesnis bus grįžimo procesas į tradicinės miesto raidos vėžias. Tenka konstatuoti, kad pasikeitus miesto raidos sąlygoms postkomunistinėse valstybėse, per 10-12 metų yra įveikiamas miesto raidos etapas likusioje Europoje trukęs pusę amžiaus. Kitaip sakant šis regionas, o kartu ir Lietuva, išgyvena „pagreitiną“ socioekonominę ir miesto plėtros raidą. Šioje „pagreičio“ situacijoje (tam tikrame pereinamajame laikotarpyje)

yra svarbu susivokti tradiciškumo sampratose, kiek tai liečia miestą *per ce*, ir fiksuoti bei saugoti savitumus. Tikėtina, jog tai padėtų taisyti (o gal ir tinkamai adaptuoti) anomalijas, kilusias po pusės amžiaus galiojusios socialistinės miesto formavimo doktrinos, šiam procesui suteikiant tvarkos. Taigi, matyt sutiksime, jog šiandienos Europos geopolitinio persiorientavimo situacijoje, postkomunistinėms valstybėms (kartu ir Lietuva) sugrįžtant į prigimtinį kontekstą (Europos Sąjungą), tradicijos ir ideologijos santykio mieste klausimas yra ypač aktualus. Tokias nuostatas iliustruoja nūdienos sostinės Vilniaus sparti raida bei visuomeninių erdvių kaitos situacija. Lengvai pastebėsime, kad per pastaruosius penkis metus sostinėje sparčiai vystosi „verslo“ miesto dalys su tipiniais didmiesčio atributais „komercijos šventovėmis“ (kalbant Tunnardo ir Reedo terminais¹) – daugiaaukščiais biurų ir administraciniais pastatais. Sparčiai vystoma miesto infrastruktūra, visų rūšių komunikacijos ir susisiekimo sistema. Taip pat per paskutinius septynis metus raiškiai pasikeitė miesto visuomeninės erdvės:

1. Rekonstruotos arba tebėra transformacijos procese pagrindinės miesto gatvės, kur telkiasi komercijos ir rekreacijos funkcijos. Kinta jų sandara ir mastelis prioritetai suteikiant komercijai;
2. Rekonstruotos arba rekonstruojamos pagrindinės miesto memorialinės – kultūrinės aikštės – (katedros aikštė), formuojami nauji memorialiniai paminklai, aikštės vidurių paliekant laisvą.
3. Visos visuomeninės erdvės, buvusios pagrindinėmis reprezentacinėmis aikštėmis su socialistiniais paminklais, neteko pagrindinių dominančių – Lenino ir socializmo didvyrių paminklų. Po šios estetinės transformacijos šių erdvių raida visuose Lietuvos miestuose yra sąstingio būklėje ir tolimesnė jų formavimo veikla nevyksta 10 metų.

Be to, per pastaruosius penkis metus atsirado nauji polifunkciniai prekybos „hiper“ centrai laisvose priemiesčiuose, kartais ir miesto centro teritorijose, telkiantys po vienu stogu visas tradicines miesto visuomenines erdves ir komercinę, rekreacinę funkciją. Tokių objektų dydis apima kelių tradicinio miesto kvartalų dydį, ir kol jie pasilieka užmiesčio „supermarketais“ – problemos nėra. Tačiau tokiai pastatų tipologijai braunantis į miesto centrą problema tampa aštri ir praktiškai neišsprendžiama. Šioje vietoje ir tenka aiškintis, kas yra tradiciška miesto atžvilgiu ir kuo gigantomaniška šiandienos komercinė ideologija skiriasi nuo neseniai praėjusios.

Šie miesto ir visuomeninių erdvių raidos požymiai iš esmės yra būdingi visiems Lietuvos miestams, valstybės sostinėje - Vilniuje miesto ir visuomeninių erdvių transformacijos matomos ryškiausiai. Kintant miesto raidos tempams, miesto visuomeninės erdvės toliau kisi, tačiau buvusių ideologizuotų visuomeninių erdvių sąstingio situacijos pasikeitimams nei sąlygų, nei pakankamo kapitalo dar nėra. Nesutariama iki galo ir jų principinės raidos klausimu. Todėl šiame tekste norėtusi apžvelgti miesto visuomeninių erdvių raidos dėsningumus tradicijos ir ideologijos įtakos aspektu, apžvalgai pasitelkiant platesnį kontekstą. Tai yra bandymas perprasti miesto visuomeninės erdvės kaitos priežastis ir principus, pasikeitusiame šiuolaikinio miesto raidos kontekste.

II. Problemos teorinis diskursas.

Visuotinai sutariama, kad bet kurio miesto raida yra įtakojama specifinių, tačiau tam tikrų bendrumų turinčių sąlygų ir aplinkybių. Tai pabrėžia dauguma miestų istorikų ir teoretikų². Be konkrečios gamtinės situacijos,

¹ C. Tunnard, H.H.Reed. American Skyline.//The Growth and Form of Our Cities and Towns. New York, 1956.

² E. N. Bacon. Design of Cities. The Viking press, New York. , G. H. Baker. Design strategies in architecture: an approach to the analysis of form. E&FN Spon, London 1989. , L.Benevolo. Europos miesto istorija. Vilnius:ALK, Baltos lankos.1998. , C. Mouglin. Urban design: Street and Square. Architectural press, Oxford. 2001.

finansinių resursų, geografinės padėties miesto raidą įtakoja ir kiti – neformalūs, bet objektyvūs veiksniai – politinis kontekstas - geopolitika, socialinės tvarkos forma, sociumo mentalitetas ir galop miesto kultūra. Tai tam tikro konteksto sąlygos, apibrėžiamos kaip *sociokultūrinės miesto charakteristikos*³ (L.Mumford) – politika, geografija, ekonomika, istorija, antropologija ir sociologija, arba tiesiog *sociokultūrinis kontekstas*. Detaliau panagrinėjus miesto raidos istoriją ir miesto visuomeninių erdvių raidą⁴, tampa aišku, kad tie patys veiksniai įtakoja ir miesto visuomenines erdves. Juk kaip ir visame mieste, visuomeninės erdvės yra formuojamos arba kinta, įtakojamos socialinės tvarkos, išpažįstamos arba nustatytos miesto formavimo doktrinos ir net gi sociokultūrinių įvykiu, lemiančių visuomeninių erdvių tipų atsiradimą⁵. Taigi iš vienos pusės miesto visuomeninė erdvė yra empirinė duotybė ir miesto raidos rezultatas, iš kitos – sociokultūrinis reiškinys, esantis pastovios kaitos procese.

Apsibrėžiant teorinį pagrindą, kuriuo būtų grindžiamas sąvokas, atsakant klausimą, kaip tradicija ir ideologija sąlygoja miesto visuomeninių erdvių kaitą, čia sąmoningai vadovaujamosi bendriniais Vakarų Europos miesto raidos dėsniais, bei nuostata, kad atskiro reiškinio negalime atsieti nuo jį suformavusios visumos.⁶ Todėl, bendrinių Vakarų Europos socialinės ir kultūrinės raidos visetą - kontekstą įvardijame kaip *sociokultūrinį*. Jam apibūdinti pasitelkiamos sociokultūrinės analizės sąvokas bei koncepcijas, neatskiriančias socialinės ir kultūrinės sferų nuo jų įtakotų įvairių socialinės veiklos produktų. Šiems produktams priskirtini ir miestai, ir jų visuomeninės erdvės. Bandant charakterizuoti jų kaitą, pirmiausiai būtina apibrėžti siūlomą tradicijos⁷ sampratą. Bendruoju atveju tradiciją suvokiant tiesiogine prasme, kaip “*istoriškai susidarančių ir įsitvirtinančių kultūros formų – papročių, vaizdinių, simbolių, idėjų perdavimą iš kartos į kartą*” ir kaip “*pačias formas, laiduojančias kultūros išliekamumą ir vienovę*”⁸, pastebima šios sąvokos sąsaja su plačiu kultūros formų spektru bei jų sklaidos sąlygomis. Apibrėžtos tyrinėjimo ribos bei aspektas - sociokultūrinio konteksto sąryšis su miesto visuomeninėmis erdvėmis, tradicijos sąvoką praplečia. Todėl sociokultūrinę visuomeninių erdvių tradicija - reikėtų suprasti kaip kultūros formų ir kokybių kaitos dėsningumus mieste⁹. Šias kultūros formas įtakoja miesto sociokultūrinis kontekstas ir jos realizuojamos miesto viešosiose erdvėse. Konteksto sąryšis su ideologija matomas 1 paveiksle, kur suprantama, jog bendruosius miesto formavimo aspektus apimančios charakteristikos – politika, ekonomika, galios balansas, policentrizmas ir monocentrizmas ir pan visada priklauso nuo socialinės ideologijos. Todėl ideologiją suprasime kaip *visuomenės socialinių – ekonominių santykių sistema ir jų veikimo principų pagrindimo teoriją, kuri yra skeidžiama įvairiomis visuomenės sąmonės formomis – filosofija, politika, teise, menu, religija*.

³ L. Mumford. The City in History, its Origins, its Transformations and its Prospects. Harmondsworth, 1966.

⁴ T.Grunskis. Miesto aikštė sociokultūrinėje visuomenės raidoje. Urbanistika ir architektūra Nr.1 (23), XXIV tomas. Vilnius: Technika, 1997, p.100-110.

T.Grunskis. Sociokultūrinio konteksto įtaka miesto visuomeninių erdvių formavimui. Daktaro disertacija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas. 2002, Vilnius.

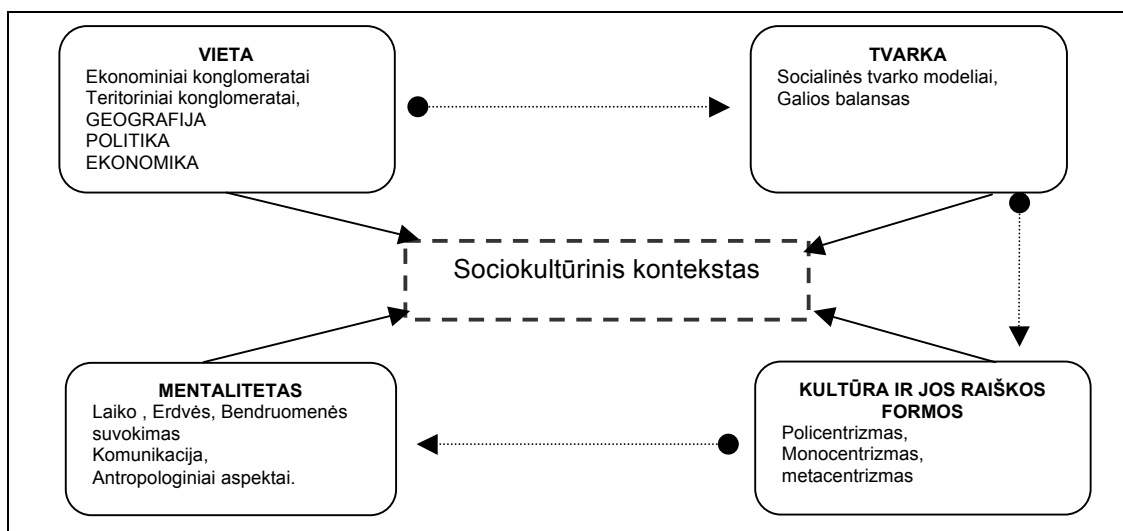
⁵ Verta prisiminti socialinio laiko revoliuciją XIV- XVI amžiais, kai buvo atrastas mechaninis laikrodis ir įvyko socialinio laiko sekularizacija. Šį procesą aprašo istorikas A.Gurevičius [], paminėtas L.Mumfordas [] ir kiti autoriai [], vadindami jį *sociokultūrine revoliucija*. Šis reiškinys iš dalies lėmė naujo visuomeninės erdvės tipo įsitvirtinimą miesto struktūroje *Rotušės aikštę*. Iki tol buvusi tiesiog turgaus aikštė ši visuomeninė erdvė įgavo atskirą simbolį – miesto laikrodį ir vėliau buvo formuojama atskirai nuo miesto Katedros.

⁶ Tokių požiūrį taip pat iliustruoja L.Dumonto “*Homo hierarchicus*” apibendrinimas, pasiūlytas V. Kavolio, jog “*Kiekvienas individualus reiškinys savo reikšmę įgyja iš visumos, kuriai jis priklauso ir iš kurios negali išstrūkti... Kiekvieno atpažįstamo reiškinio reikšmė priklauso nuo jo vietos toje visumoje, kuriai jis priklauso ir be kurios negali būti įsivaizduojamas. Atskiras reiškinys yra visada kokios nors didesnės visumos dalis.*” (V. Kavolis. Kultūros dirbtuvė. Vilnius: Baltos lankos.1996, p.93-94).

⁷ Lot. *Traditio* – perdavimas, pasakojimas.

⁸ Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 1985.

⁹ T.Grunskis. Sociokultūrinė miesto visuomeninių erdvių tradicija. Urbanistika ir architektūra, Nr1, XXIII tomas. Vilnius: Technika, 1999, p.17-30..

1pav. Miesto sociokultūrinis kontekstas ir jį lemiantis veiksniai

Sociokultūrinio konteksto itaką iliustruoja ir detalesnė Lietuvos miestų sociokultūrinio konteksto analizė¹⁰. Pastebėsime, kad, po Žalgirio mūšio (sociokultūrinio konteksto sąlygų pasikaitimas) Lietuvos miestai tampa atviros struktūros, Valakų reforma ir palankus sociokultūrinis kontekstas lemia sudėtingesnių urbanistinių struktūrų, tame tarpe ir reguliarių aikščių atsiradimą ir planingą miesto vystymą. Lenkijos – Lietuvos valstybės klestėjimo metu kuriasi nauji miestai ir formuojamos miestų visuomeninės erdvės bei sudėtingesnės jų sistemos. Po paskutinio Lenkijos – Lietuvos valstybės padalinimo – pereinamajame laikotarpyje daugelis miestų sunyksta, o jų struktūra suprimityvėja iš tinklinės į linijinę (tai paliečia ir miesto viauomenines erdves). Nuo XIX amžiaus pradžios metų miestas ir jo visuomeninės erdvės vystomos pagal tipinius Rusijos imperijos modelius, neatsižvelgiant į vietinę tradiciją ir patirtį. Paskutinyasis faktas rodo, kaip stipriai ideologizuotoje visuomenėje dominuojant valstybės galios subjektui miestas ir jo visuomeninės erdvės formuojamos ignoruojant vietinę tradiciją ir raidą.

III. Hipotezė: kintanti socialinės galios pusiausvyra.

Miesto ir jo visuomeninių erdvių formavimo procese tradiciškai dalyvauja visuomenė. Tai vyksta ir tiesiogiai – tam tikrų visuomeninių erdvių struktūrinių elementų bei objektų (pastatai, ir pan.) realizavimu – ir netiesiogiai, kai ši veikla yra įtakojama nusistovėjusių - tuolaikių mentaliteto archetipų bei tradicijų (kai pasirenkamas tuo metu aktualus ir madingas erdvės vystymo kelias mieste). Tokį dalyvavimo poreikį suformuoja gilios miesto savivaldos ir liberaliosios demokratijos tradicijos Europos miesto kultūroje, kai visuomeninės erdvės ir paties miesto kūrime dalyvauja pagrindiniai ir suinteresuoti socialinės *galios subjektai* (2pav.). Tai liudija sociokultūrinio konteksto ir miesto raidos bei visuomeninių erdvių raidos istorija. Viduramžių mieste toks dalyvavimas pasireiškia tam tikrų erdvės struktūrinių elementų – pastatų ir objektų formavimu, kuri reguliuoja rinkos ir nuosavybės santykiai. Renesanso – Klasicizmo laikotarpyje, išgalėjęs miestas, kaip išbaigtos visumos idėjai, miesto visuomeninės erdvės formavime pagrindinis vaidmuo tenka centralizuotai valdžiai ir elitui. Liberaliojo miesto koncepcijos dominavimo laikotarpyje visuomeninės erdvės formavimo veikla apstoja dėl pramoninio miesto vystymo poreikių ir industrinės revoliucijos. O postliberaliojo miesto laikotarpyje jo

¹⁰ A. Miškinis. Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis. Vilnius, Mintis, 1991. ;

Lietuvos architektūros istorija nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio, I tomas. Vilnius, 1988.

visuomeninių erdvių (kaip ir paties miesto) formavimo veikla reglamentuojama ir vykdoma, derinant miesto subjektų privačius ir visuomeninius interesus.¹¹

Socialinės galios SUBJEKTAI	BAŽNYČIA	MAGISTRATAS/ SAVIVALDA	EKONOMINIS ELITAS	POLITINIS ELITAS
PRIORITETAI	Dievo galia	Rinka	Finansinė galia	Autoriteto galia

2pav. Pagrindiniai miesto socialinės galios subjektai

Bendriniu atveju *socialinės galios subjektas* arba jų grupė, organizuojanti miesto formavimo procesą realizuoja savo interesus visuomeninėse erdvėse. Tai taip pat matoma iš miesto raidos istorijos pavyzdžių. Viduramžiais iki Renesanso socialinė ir ekonominė galia realizuojama gana lokaliai.. Šio laikotarpio miestuose socialinė – ekonominė galia yra realizuojama atskirais objektais visuomeninėje erdvėje arba atskiromis visuomeninėmis erdvėmis. Tai reiškia, kad šiuo laikotarpio socialinė galia yra paskirstyta tolygiai tarp subjektų. Vėliau socialinei – ekonominei galiai koncentruojantis kurio nors vieno subjekto ribose – miestas organizuojamas pagal to subjekto interesus. Šios nuostatos pavyzdžių yra labai daug: Klasicistinio laikotarpio miestai, Fašistinės vokietijos Berlyno pertvarkymo projektai, Petro ir Povilao aikštė Vatikane. Išskirtinis tokių pavyzdžių bruožas yra tas, kad jie aiškiai dominuoja mieste. Tad, socialinė ideologija lemia galios subjektų dalyvavimą miesto ir jo visuomeninių erdvių kūrimo bei jų motyvaciją. Kitaip sakant formuojamos visuomeninės erdvės išreiškia visuomenės ideologinę – kultūrinę sanklodą (sociokultūrinį kontekstą) ir savo kompozicinėmis – meninėmis ir struktūrinėmis erdvės organizavimo priemonėmis atliepia galios subjektų interesams. Todėl miestai ir juos sudarančios erdvės atspindi jas sukūrusias visuomenes. Pasikeitus sociumo ideologinei bei kultūrinei orientacijai bei sociokultūriniam kontekstui, kinta ir miesto raida, ir visuomeninės erdvės tipo poreikis. Tada tam tikros visuomeninės erdvės yra sunaikinamos arba transformuojamos.

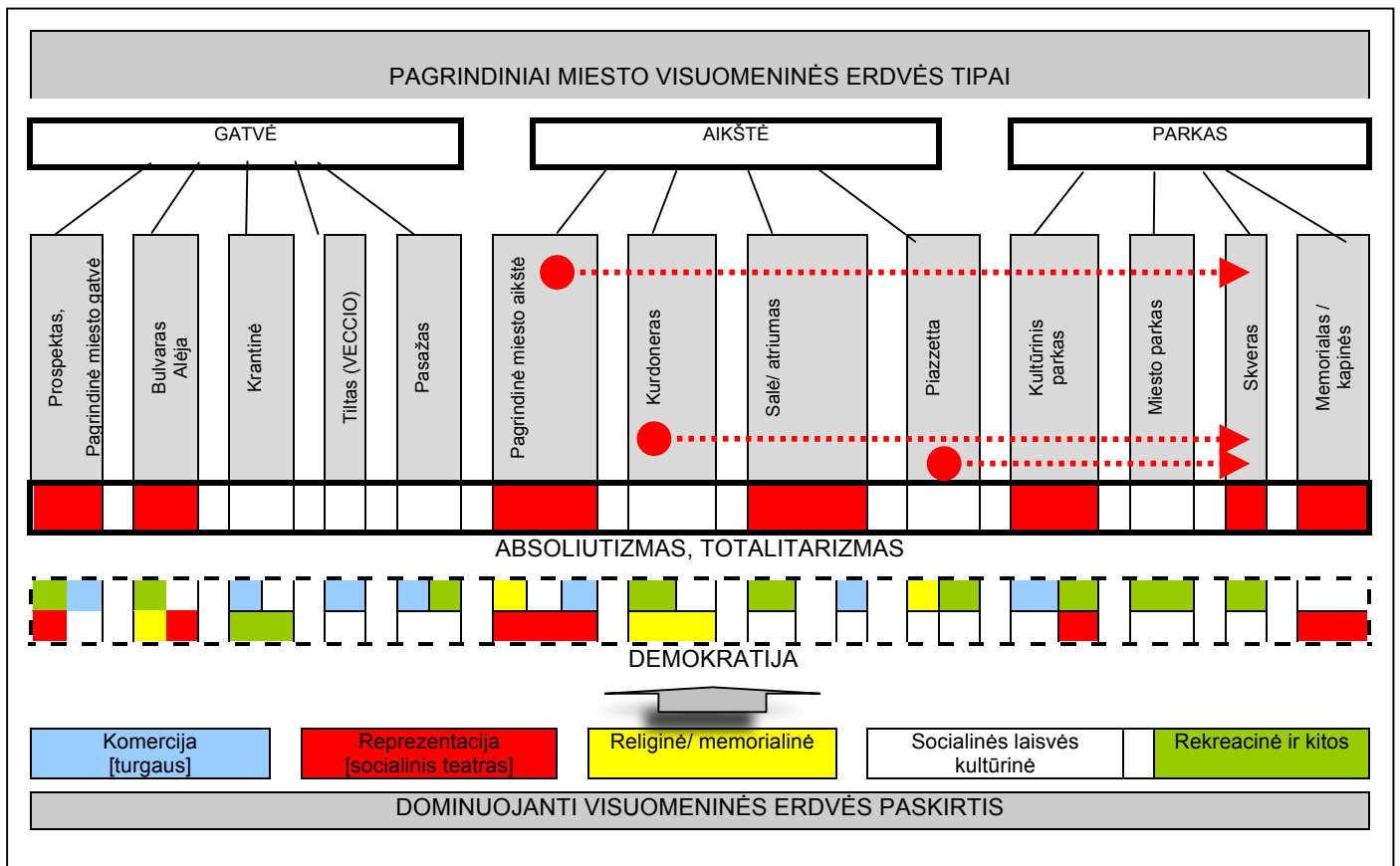
Tokio plataus diskurso analizės imtasi, siekiant paaiškinti šiuolaikinę Lietuvos miestų ir jų visuomeninių erdvių raidą. Nesunku pastebėti, kad per pastaruosius penketą metų Lietuvos miestuose sparčiausiai vystosi „Komercijos šventovės“, o netolimos istorijos perspektyvoje ši veikla buvo telkiama į „Administracijos šventoves“. Iš to matyti, jog šiuolaikiniame Lietuvos mieste ir ypač Vilniuje „Pinigų galia“ realizuoja savo interesus efektyviausiai. Ta galia buvo įgauta gana greitai ir ji dažniausiai ji yra realizuojama, nepaisant tradicinių miesto vertybių. Šiam subjektui miestas yra komercinės naudos šaltinis. Tai suprantama. Matyti taip pat, jog Savivaldos ir Valstybės subjektų galios nepakanka, kad vystyti ir saugoti tradicines miesto vertybes (jas čia aiškiai reikėtų atskirti nuo kaimo tradicinių vertybių). Tačiau pastebimas kitas galios pusiausvyros kaitos bruožas, kad neretai politinis ir finansinis elitas mieste realizuoja tuos pačius interesus. Tai irgi suprantama. Tačiau tada tokie objektyvūs, bet ne visiškai materialūs miesto bruožai kaip vietos savitumas ir semantinis tapatumas, galop miestovaizdis ir tradicinis miesto centras bei senamiestis jau tampa nepatrauklūs.

¹¹ Kaip vienas žinomiausių ir raiškesnių pavyzdžių, kaip sociumas tiesiogiai apsprendžia visuomeninės erdvės raidą, prisimintina Šv. Morkaus aikštės Venecijoje raidos istorija. Kaip gerai žinoma, X - XI amžiuje išsilaisvinimui iš Bizantijos valdžios įamžinti šalia Fiodoro bazilikos, kaip nepriklausomybės satisfakcija, pastatoma Šv. Morkaus bazilika. XII amžiuje, Baratjeri vadovaujant, abi bazilikos nugriaunamos ir pastatomas gerai žinomas Šv. Morkaus soboras. XV amžiuje, prireikus reprezentacinės miesto aikštės ir miesto - valstybės biurokratiniam aparatui, pastatomas Senasis prokuracijus ir tik XVI amžiuje aikštė galutinai užbaigiama ir lieka nepakeista iki mūsų dienų. Šis istorinis pavyzdys mums parodo kelis esminius dalykus. 1. Šios erdvės formavimui lemiamą įtaką padaro tam tikros socialinės nuostatos – poreikis įamžinti sąvąjų identitetą, 2. Palanki socialinė tvarka leido atlikti erdvės transformaciją, aukojant tam tikras kultūrinės vertybes, 3. Rezultate matoma skirtingų *galios subjektų* – (kas formuoja miesto visuomeninę erdvę bei sąlygas šiai veiklai) įtaka: tai ir bažnyčios institucija, ir savivalda, ir ekonominis bei politinis elitas. Be to šis visuomeninės erdvės raidos pavyzdys iliustruoja kaip palanki socialinė ideologija ir savitas sociokultūrinis kontekstas (šiuo atveju liberalioji demokratija) leidžia miesto kūrimo dalyvauti visiems galios subjektams. O jie konkrečios visuomeninės erdvės transformacijai pasirenka inovacinius, bet tuo pačiu tradicinius savajam kontekstui erdvės formavimo principus ir priemones.

Tiesiog investicijos į kultūrinius miesto klotus nėra efektyvios komerciniu požiūriu ir jiems vystyti reikia ir mentalinių pastangų, ir finansinių resursų ir palankių (patrauklių) sąlygų

IV. Visuomeninės erdvės paskirties kaitos problema.

Remiantis miesto morfologija aišku, kad skirtingu laikotarpiu suformuotos miesto dalys turi skirtingas viešąsias erdves, mastelio, erdvės organizacijos bei tipologiniu požiūriais. Jos skiriasi savo sandara ir planine konfigūracija, kompozicija bei estetika. Šių skirtumų priežastis ta, jog laikotarpis, kurio metu buvo suformuotos tam tikros miesto dalys ir jų visuomeninės erdvės, operavo savita (tuolaike) erdvės ir miesto formavimo doktrina, savitais mentaliteto archetipais, savitu požiūriu į miesto viešosios erdvės paskirtį bei funkciją. Keičiantis sociokultūriniam kontekstui, keičiasi galios subjektų dominavimas. O tos galios realizavimas visuomeninėje erdvėje iš karto apibrėžia jos paskirtį. Principinė miesto visuomeninių erdvių paskirties kaitos schema pavaizduota 3 paveiksle. Ją apibendrinant, galima konstatuoti kelis faktus:

3 Pav. Visuomeninių erdvių tipų ir paskirties kaita priklausomai nuo socialinės tvarkos. (Principinė schema)

- Liberaliosios demokratijos tradicijos ir policentrinės kultūros įtakos mieste išdava yra socialių bei daugiavfunkciškų visuomeninių erdvių atsiradimas;
- Stipriai ideologizuotos visuomenės, kurioms yra būdinga monocentristinė kultūra ir koncentruota socialinė valdžia (totalitarizmas, absoliuti monarchija ir pan.) lemia monofunkciškų ir reprezentacinių visuomeninių erdvių atsiradimą, kur “kultūrėjančios” ir funkcijų įvairovės netenkančios miesto aikštės tikslingai virsta parkais. Kitaip sakant, netekdama paskirčių įvairovės, aikštė yra „muziejinama“. Tad

daugelis bendravalstybinių - bendramiestinių aikščių erdvių stipriai ideologizuotoje visuomenėje tampa *Vyriausybėmis šventovėmis* (Tunnardo ir Reedo terminais), deklaruojančiomis vieną ar kitą valstybės ideologinę doktriną, kur vieninteliu estetizuojančiu elementu tampa monodominantė, pastato arba paminklo pavidalais, dažniausiai erdvės viduryje.¹²

Socialinės transformacijos (revoliucijos) metu, be kultūrinių vertybių revizijos paprastai įvyksta turto pesidalijimo procesas tarp galios subjektų. Šio proceso rezultatas – tuščios ir neaiškios visuomeninės erdvės miesto centre, kurias galima vadinti anomalinėmis. Aiškiausias pavyzdys – jau minėtosios ideologinio teatro aikštės Lietuvos miestuose. Ankstesnės (socialistinės) ideologijos dominavimo metu, kai privatumo ir viešumo santykis visuomenėje yra deformuotas, griežtų nuosavybės ribų nėra. O šios situacijos rezultatas – deformuojamas ir dažnai griaunamas tradicinis miesto centro modulinis tinklas – morfotipų struktūra, kurią sudaro sklypai – tradicinės nuosavybės ribos. Taigi, viena vertus – po tokio miesto raidos etapo lieka sugriauta tradicinė miesto centro struktūra, kitavertus - kai erdvės formavimo veiklos nevaržo nuosavybė – formuojamos hipertrofuoto dydžio miesto visuomeninės erdvės. Vėliau – tokio ideologizuoto miesto raidoje, kaip parodė tyrimai¹³, tradiciniame moduliniam miesto tinkle formuojasi stambaus mastelio ir hipertrofuoto dydžio objektai, sukurdami struktūrinę anomaliją. Tai paprastai – vyriausybinių pastatų ir rezidencijų. Šias miesto modulinio tinklo anomalijas rekonstruoti tradicinėmis priemonėmis yra labai sunku. Tam reikalingi ekonominė motyvacija ir ekonominiai resursai, kuriais paprastai disponuoja finansinės galios subjektai. Todėl buvusių ideologizuotų visuomeninių erdvių kaita ir yra sąstingio būklėje. Tikėtina, jog šios visuomeninės erdvės – buvusios ideologizuotos aikštės – turėti mažėti, atkuriant arba suformuojant naują tradiciniais miesto raidos principais paremtą, miesto morfotipų struktūrą. Čia pastebėtinas kitas įdomus bruožas, kad, ir ekonominio, ir politinio galios subjekto dominavimo laikotarpiais formuojasi hipertrofuoto dydžio urbanistiniai objektai miesto struktūroje. Skirtumas tas, kad ekonominis galios subjektas realizuoja savo interesus ne griaudamas, bet modifikuodamas miesto morfotipą – miesto modulinių tinklą – vieną iš pagrindinių tradicinių miesto sandaros vertybių. Tačiau tokios raidos rezultatai iš esmės yra panašūs į pirmuosius – dominuojantys hipertrofuoto dydžio objektai miesto struktūroje ir galop – vėl anomalija, kurią ištaisyti gali tik stipresnis socialinės galios subjektas per ilgesnį laiką. Išeitis galima, bet sunkiai pasiekiami – subalansuotas miesto modulinis tinklas.

V. Apibendrinimo vietoje

Galima konstatuoti, kad sociokultūrinio konteksto įvertinimas sprendžiant urbanistinės plėtros problemas paaiškina daugelio miesto raidos procesų dėsningumus bei rezultatus. Tai liečia ir tradicijos bei ideologijos santykius ir įtakas miesto visuomeninėms erdvėms. Šiandien, vykstant sparčiai miesto plėtrai Lietuvoje, šiuos dėsningumus atskleisti yra ypač svarbu ne tik teorine, bet ir praktine prasme. Juk daugeliu atveju šiandien, t.y. dabar, yra naujai formuojamos nuosavybės ribos. Tai reiškia, kad formuojamas ir rekonstruojamas miesto modulinis tinklas. Jis tiesiogiai įtakoja miesto visuomeninių erdvių struktūrą, paskirtį, o vėliau ir kompoziciją bei erdvę formuojančią architektūrą. Todėl nūdienos pereinamojo laikotarpio situacijoje, kai Lietuvos

¹² Pažymėtina, kad vienos socialinės grupės poreikius tenkinanti erdvė laikytina nesocialia, o tai neretai reiškia, kad ji - monofunkciška ir mažai lankoma. Tiek Naujaisiais laikais, pradedant Renesansu, tiek ir Antikoje, monocentrinėje valstybėje (imperijoje) atsiranda aiškios funkcijos išskaidymo arba monofunkciškumo tendencijos. Aikštė, netekdama funkcijų įvairovės - *nevienodumo, tankumo ir pripildymo* – kultūreja ir virsta parkais arba skverais. Šį procesą aptaria Glazičevas (B. Л. Глазычев. Поэтика городской среды//Эстетическая выразительность города. М.: Наука, 1986 ir Toynbee (A. Toynbee. Cities on the Move, Oxford University Press, London. 1970).

¹³ Z. Daunora, T. Grunskis, M. Aidukaitė, A. Bakas. Mokslinio darbo ataskaita „Lukiškių aikštės ir aplinkos urbanistiniai tyrimai“. Vilniaus miesto plėtros departamentas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius, 1997, 98p. T. Grunskis. Lukiškių aikštės estetiškos transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse. Urbanistika ir architektūra, Nr.3, XXIV tomas. Vilnius: Technika, 2000, p. 119-134.

miestų raida įgauna tradicinius Vakarų Europai plėtros bruožus, be vietinių kultūros vertybių ir urbanistinio paveldo apsaugos (kurie vykdomi visos valstybės mastu), galėtų būti saugomas ir tradicinėmis priemonėmis vystomas miesto morfotipas bei jo mastelis. Gal būt tokiu atveju būtų lengviau kalbėti apie miesto savitumą, miestovaizdžio ypatumus ir „vietos dvasią“. Juk panaši miesto ir jo visuomeninių erdvių formavimo nuostata būtų artima Europos Sąjungos subalansuoto miesto vystymo strategijai. Dėje, kol kas Lietuviškas ir ypač Vilnietiškas miesto plėtros modelis yra kiek kitoks. Matyt neilgam...